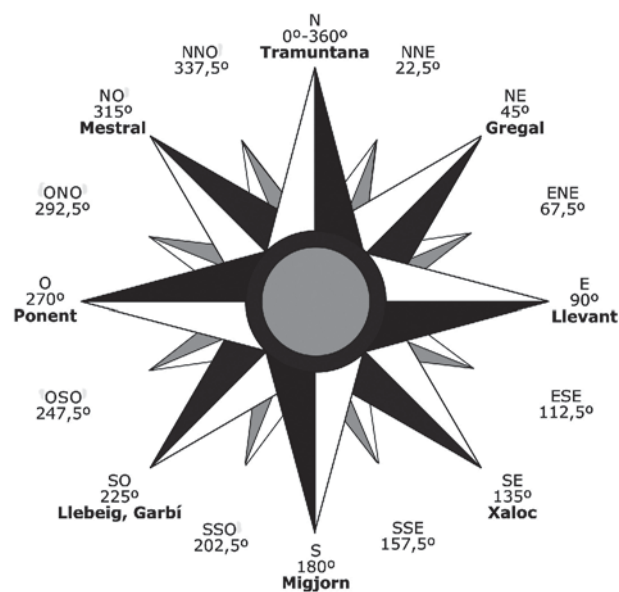

Hi ha històries que naixen per ser eternes i altres que semblen quedar mudes, molt abans fins i tot d'haver-les viscut. Històries que semblen estar atrapades en un pou sense fons i que alimenten l'absència i l'oblit. Històries que semblaven estar soterrades per sempre, però que d'alguna manera aconsegueixen alçar el vol encara que siga amb una ala trencada; històries que han sabut saltar per damunt de qualsevol obstacle obrint-se camí a través del temps i que hui, moltes d'elles, ja no tenen la necessitat de ser fingides o amagades. Records que per molt de temps que passe no s'esborren ni s'obliden. Són històries de mèrit i valentia, però

Històries que es van fondre en les parets de cases, corrals, coves, de calç, terrers i tallers de picapedrers. Acusacions i sentències que en la revolta del camí, històries que molts ni sabien que existien aparèixer en cada racó, en cada senda o pedra d'un dels majors treus a la comarca de la Safor, el massís del Mondúver.

A Federico Peiró i Maria García, perquè una part d'aquesta muntanya us pertany per sempre.

ÍNDIX

PRÒLEG.....

INTRODUCCIÓ.....

EL MONDÚVER.....

01 EL CAMÍ DE LA FONT DEL MOLÍ.....

02 EL CINGLE TANCAT.....

03 LA FONT DEL CARRITX.....

04 EL RACÓ DE LA FERRADURA.....

04A EL CAMÍ DE LES SENILLERES

05 ELS PICAPEDRERS

06 LA RUTA DELS CORRALS

07 LA COSTERA DEL PICAIO.....

07A L'OMBRIA DEL PICAIO

08 EL PLA DE LA VELLA.....

08A LA TRAVESSERA DELS FRARES.....

09 LA FONT DE L'ESBARZER

10 LA BARCELLA

11 LA SENDA DEL GREGAL

12 EL BARRANC DE LES FONTS

12A EL TOSSAL REDÓ.....

12B L'ABRIC DELS PASTORS.....

13 ELS PLANS

13A EL BARRANQUET DE L'AIGUA

13B LA COVA TORTUGA

14 EL BARRANC FONDO

15 L'OMBRIA

18 LA FONT DE MADALLARS.....	216
19 LES FOIES DE SANTOMA.....	224
20 LA RUTA DE LA CONCÒRDIA.....	236
21 EL CAMÍ VELL DE LES FOIES.....	244
22 ELS CAMINS DEL CISTER.....	260
22A EL CAMÍ VELL DE BARX A SIMAT.....	273
23 EL CRESTALL DE LA PENYALBA.....	279
23A LA DRECERA DE LES FOIES.....	290
24 EL FORAT DE LA DROVA.....	294
25 LA SENDA VELLA.....	301
26 LA CALDERETA.....	314
27 EL BARRANC DE LES VOLTES.....	330
28 LA PENYA ROJA.....	338
29 EL PLA GRAN.....	342
29A L'ALGEP SAR.....	352
30 LA MUNTANYETA DE SANTA ANNA.....	357
31 EL CASTELL DE BAIRÉN.....	365
31A EL PLA XIQUET O DEL MORT.....	376
32 LA MARJAL DE LA SAFOR.....	379
BIBLIOGRAFIA.....	400

PRÒLEG

Certament, no calen preàmbuls ni floritures per prologar un llibre tan intens i apassionat com és aquest.

Potser el deler per saber i l'estima per la terra i la humanitat són dos *motiv* més clars i palesos. Però això no és pas prou per construir un llibre solidesa i, si em permeteu, el *glamour* autòcton que s'hi respira.

No tinc cap dubte que homenots com Josep Camarena o Josep Maria Sentirien pregonament devanits en llegir, contemplar i fruitir un llibre com aquesta. «Redona» perquè el saber amuntegat no està ací gairebé en la forma (cosa que sovint sol passar); ben al contrari: l'escriptura i el disseny són elegants i bells. A més a més, la fotografia és ací a la documental i artístic; i el mateix llenguatge emprat, assaonat, aplegat als pobles, acaba d'acolorir i donar musicalitat a un estudi *sui generis* que cendeix de bon tros l'àmbit local. Per la seua metodologia, per la claredat i, sobretot, perquè s'erigeix en un model que, de segur, no pot imitar però pocs aconseguiran superar: en tot cas, tant de bo que ho farien.

No podem negar, això sí, que els saforencs anem a *viure* aquest llibre (rejar pel Mondúver) amb un plaer especial. Aquest muntanyaner és perfecte, amb els seus penyots, foies, pinedes i arbrades heroiques i tants altres elements, és un certíssim i indefugible senyal d'identitat que vivim ací; amb l'especial qualitat, a més, de reunir al seu voltant la Comarca de la diana i la Valldigna. Fins i tot, encara, toqueteja i albira la Comarca del Xúquer i des del seu cim es pot contemplar, com aquell que ve de València; i, com no, l'ample mar infinit, amb Eivissa al fons. I quan venim de tornada sabem ben bé que, quan sotgem la silueta del llibre, estem a casa.

Encara d'una forma més intensa, aquest llibre toca el mateix cor dels pobles palplantats o arrimats a la seues vores. No podem oblidar que ara mateix, alhora separa i ajunta els termes de Xeresa, Xeraco, Tavernes, B

D'on ve el barranc que travessa i defineix el poble de Xeresa? Quants records dels xeraquers no estan lligats a la font de l'Ull? On és la famosa i instructiva cova del Bolomor? On s'arrima el castell d'Alfandech o de la Reina Mora? Quin és el bell i fresc paratge on estiuja mig poble de Simat? I la Drova, tan estimada pels barxers i pels gandians?

No dec acabar aquesta privilegiada invitació sense destacar la sensibilitat humana dels autors. Vull dir que la *natura* que apareix en aquest llibre no és de cap manera un objecte llunyà, abstracte o extern a nosaltres, a la nostra immensa capacitat d'estima i respecte pel que ens envolta com també a les nostres passions transformadores, explotadores i sovint destructores.

És evident que l'obra té una vocació enciclopèdica, de globalitat: és una mena de catàleg *de tot* i per a tots. I també el retrat del Mondúver del darrer segle i del moment actual. Sense oblidar els ancestres geològics que explorara el catedràtic Vicenç Rosselló; o els faunístics i els vegetals.

En tot cas, el protagonisme és coral: les comes, les sendes, les pedres i les mines, els conills, porcs i pardalets, però sobretot els homes i les dones, els xiquets, els avis; els llenyaters, pastors, algepsers i la llarga plèiade dels qui han trescat barrancs i sendes al llarg dels segles. I com no, els bells i mil·limètrics paisatges retratats.

Passeu i voreu.

Jesús E. ALONSO

INTRODUCCIÓ

«Descobrir l'espurna de bellesa i l'engruna de
oblidat o vorejat o tingut per insignificant és la nostra
Jo

El llibre que subjecteu entre les mans és una visió molt subjectiva i dament compromesa; no busqueu la guia esportiva, geològica, l'històrica definitiva, perquè només disposem d'un oferiment; si ens seuen el minut llogaret del planeta Terra que tant ens estimem, haureu de venir a caminar amb pas pausat, en ocasions contemplatiu, curios, obert a revoltes de més, a perdre-us i retrobar-vos, a obrir els ulls d'un nou món i desemboirar els sentits disposats a sorprendre-us. Accepteu la nostra invitació a trencar el dia travessarem torrenteres, barrancs, estrets i valls, trobarem gleres, penya-segats, esquerdes i carenes, remuntarem sospalme i foies, guanyarem colls, portitxols, penyes i tossals, esguardarem i envoltarem bardisses i argelagars, visitarem corral, forns, mines i neveres i fonts, coneixerem un temps en què s'anava a la muntanya no a passejar, i aprendrem del més fabulós museu prehistòric i etnològic lliure, gratuït, obert tots els dies i sense horari de tancament.

Tresqueu amb nosaltres, un senzill remei per enfortir les cançons del cos i de l'esperit; i si el que voleu són reptes, aventura i superació, acomboieu-vos amb nosaltres i xafigarem per sendes de cabres, pujant a vuit-cents metres al llarg d'unes poques pàgines, grimparem roques, escalarèrem parets, superarem carenes i estimballs i, si no defallim, descenderem i conquerirem gestes. El Mondúver no compta amb cap vessant inexplorada pre que no breme la calda estiuenca!

Recordeu anar amb cura i respecte; confiïm en vosaltres, fer les raconades, senderols i paratges implica una gran responsabilitat i, si no, els tiquismiquis, però no ens feu quedar malament!

tra, no escaleu el Mondúver perquè el món us veja, sinó per veure el món. Perquè si coneixem les nostres muntanyes, valls i pobles, coneixem la terra, l'estimarem, la protegiem i farem país.

Deia Bernat Capó que calia parlar amb els vells, que ho saben tot, o quasi tot, del costumari pobletà, del costums que han desaparegut per complet però que romanen vius a la seua memòria; així, el present llibre mai s'haguera pogut finalitzar sense els records dels veritables coneixedors del massís, sense els dipositaris de la saviesa ancestral i els vells costums populars, sense les paraules de Federico Peiró, *el Forner*; Vicent Caballero, *Milhores*; Consuelo Caballero; Salvador Vidal; Paco Mahiques, *Carmelo*; Carme Montagud, *del Roig*; Paco García, *Carretero*, i Amparo Pons, sense els savis apunts de Juan Rafael Peiró; Francesc Serralta; Stefan Torres; Vicent Lloret, *Polero*; Paco Martí; Andrés Serra; Amparo Peiró; Pepe, *el Beato*, i Fernando Martínez, sense l'acompanyament de Juanjo Sabater ni l'experiència de David Gomar, sense el recolzament de Núria Sendra, sense l'assessorament de Xavier Ródenas, Vicent Altur, Jesús Eduard Alonso, Claudi Sendra, Josep Sendra, Josep Maria Peiró, Paco Sales, Maria Josep Escrivà ni sense l'ajuda de Carles Mestre, Toni Martí, Pepe Gea, Tito Estruch i tots aquells

un somriure, la nostra sana curiositat. Impagable i mai suficient guda és la feina de clubs excursionistes com el Grup Muntanyes, Corresendes de Xeresa, el Centre Excursionista de Tavernes, el Club de Natura de Marxuquera, el Club Alpí de Gandia i, segons qui, els ajuntaments per fer afició i mantenir vives sendes i camins. I la tasca d'una nova fornada d'historiadors com Carles Fuster, Carles Moscardó per ensumar amb passió les nostres arrels. Inavaluable tasca de sociacions com el Centre d'Estudis i Investigacions Xeresans, el Centre Vell, l'Associació Cultural la Goleta de Xeraco o l'Avenc valler per no oblidar l'oblit la saviesa popular, les eines, la toponímia, les cançons, les costums del poble i la veu d'anònims camperols. Necessitem de gent com deia Capó, que quan muira un pastor, un llaurador o un artesà, deixem irremeiablement una valuosa biblioteca. Tendim a pensar que els nostres vells veiem han estat així sempre i així es mantindran indefinidament. És un concepte massa humà i optimista; el 1964 Joan Fuster ja lamentava que els valencians menyspreàrem el passat i allò que ens és propi, i el temps ens ho demostrarà: s'han deixat perdre castells, corrals, masos, neveres, forns, coves i sendes, s'han soterrat marjals i s'han deixat cremar i recremar les obagues i solanes, restes dipositàries de la història i la identitat dels valencians. Però encara que tot caiga, es trenque o s'enfonse, restarà cada obra humana, tant se val la complexitat o la senzillesa, hi haurà un nom amb nom i cognoms, una determinació i una part de la seua vida. Tant caminants eventuais com trescadors àvids d'històries, hem sigut part de la seua desfeta. Si parafrasegem Vicenç Rosselló, estimar la terra, no és lloar-la sempre i només enaltir-la, més aviat és conèixer-la en la seua riquesa i profunditat. Memòria, identitat i terra van de la mà; l'ànim i l'essència dels espais contribueixen a la descoberta del territori, sense que de les històries d'uns llocs que encara que podem veure, hem perdut. Deia Miquel Martí i Pol, tot està per fer i tot és possible, així de senzill pel principi, però espavilem, s'han produït més canvis al darrer mil·lenni!

Temps era temps...